

Kesan persempadanan kawasan berdasarkan kajian linguistik bandingan

N. Habibah C.R, Rahim Aman, Shahidi A.H.

Pusat Kajian Bahasa, Kesusasteraan dan Kebudayaan Melayu, Fakulti Sains Sosial & Kemanusiaan,
Universiti Kebangsaan Malaysia

Correspondence: Rahim Aman (email: tuntas@ukm.edu.my)

Received: 10 May 2021; Accepted: 15 November 2021; Published: 30 November 2021

Abstrak

Pengaruh faktor sejarah dan persempadanan negara menjadikan kawasan di Hulu Perak Utara (HPU) didiami oleh masyarakat Melayu Patani yang menuturkan dialek Patani. Berdasarkan dapatan kajian lepas, kesan persempadanan, geografi dan sejarah di HPU telah menimbulkan pelbagai varian dialek Patani di Perak. Oleh itu, kajian ini meneliti bentuk fonem purba dialek HPU dengan memanfaatkan kerangka disiplin ilmu linguistik perbandingan sejarawi. Tujuannya adalah supaya dapat memberi gambaran sebenar tentang dialek HPU. Kawasan kajian yang difokuskan adalah di sembilan buah kampung sekitar Gerik dan Pengkalan Hulu Perak, yang mewakili sembilan varian HPU. Penelitian ini menerapkan kaedah kajian lapangan yang melibatkan teknik temu bual informan dan rakaman. Teknik temu bual ini didasari dengan 522 daftar kata, dan diajukan kepada informan. Kaedah rekonstruksi dalaman digunakan untuk menerangkan hipotesis bentuk purba yang dituturkan oleh masyarakat di HPU. Kesimpulannya, hasil rekonstruksi telah menunjukkan bahawa dialek Hulu Perak Utara Purba (DHPUP) ini memiliki 4 buah vokal dan 18 buah konsonan purba, yakni DHPUP memperlihatkan pengekaln secara langsung daripada vokal Melayik Purba (MP) dan pengurangan satu konsonan daripada (MP). Seterusnya hasil rekonstruksi ini juga memperlihatkan DHPUP diturunkan secara langsung ke dalam kesemua sembilan varian HPU. Kesannya persempadanan negeri yang wujud di Malaysia kini tidak dapat digunakan sebagai landasan penelitian sejarah dialek Melayu, tetapi mempunyai hubung kait dengan faktor-faktor sosial purba.

Kata Kunci: dialek Hulu Perak Utara Purba; Hulu Perak; linguistik sejarah; Patani; rekonstruksi fonem.

The effects of area demarcation based on comparative linguistic studies

Abstract

Historical influence and national demarcation factors have led the people in the Northern Hulu Perak (NHP) to communicate in the Patani dialect. Based on the findings of previous studies, the effects of demarcation, geography, and history in NHP had increased many variants of the Patani dialect in Perak. Therefore, this study had examined the ancient phoneme forms of the NHP dialect by utilizing the disciplinary framework of comparative linguistics to provide a better understanding of it. The study area focused on nine villages around Gerik and Pengkalan Hulu, Perak which represent nine variants of NHP. This study had applied a field study method involving informant interview and recording techniques. The interview technique was based on 522 words lists that were presented to the informants. Internal reconstruction methods were used to describe the hypotheses of ancient forms spoken by the community in the study area. In conclusion, the reconstruction results showed that the Ancient Northern Hulu Perak Dialect (ANHPD) has 4 vowels and 18 ancient consonants, whereby direct retention of the vocal and the reduction of one consonant from the Proto Melayik. Furthermore, the results also demonstrated that ANHPD was handed down directly into all nine variants. Therefore, the state demarcation in Malaysia at present cannot be used as a basis for any research on the history of Malay dialect due to their relation to the ancient social factors.

Keywords: Ancient Northern Hulu Perak Dialect; historical linguistics; Hulu Perak; Patani; phoneme reconstruction.

Pengenalan

Negeri Perak adalah negeri yang tersenarai sebagai salah sebuah negeri terbesar di Malaysia, selain Sarawak, Sabah dan Pahang. Keluasan negeri Perak kira-kira 21004.803 km², panjangnya dari utara ke selatan ialah 402.74 km² dan lebarnya pula dari timur ke Barat kira-kira 191.14 km² (A. Halim Nasir, 1977). Kedudukan negeri Perak dalam peta semenanjung antara yang paling banyak bersempadan dengan negeri-negeri lain.

Hulu Perak ialah daerah terbesar dalam negeri Perak yang terdiri daripada tiga daerah kecil, iaitu Pengkalan Hulu, Gerik dan Lenggong yang berkeluasan 6563.6 km². Bahagian utara negeri Perak bersempadan dengan Pulau Pinang (Seberang Perai) dan Kedah, manakala di sebelah timur Perak, bersebelahan dengan negeri Kelantan yang dipisahkan dengan Banjaran Gunung Titiwangsa. Hulu Perak juga bersempadan dengan Selatan Thailand. Tumpuan kawasan kajian adalah melibatkan dua daerah, iaitu Gerik dan Pengkalan Hulu, Perak. Majoriti masyarakat yang bermastautin dalam daerah ini adalah berketurunan Melayu Patani asli, yang menuturkan dialek Patani Hulu Perak Utara (HPU).

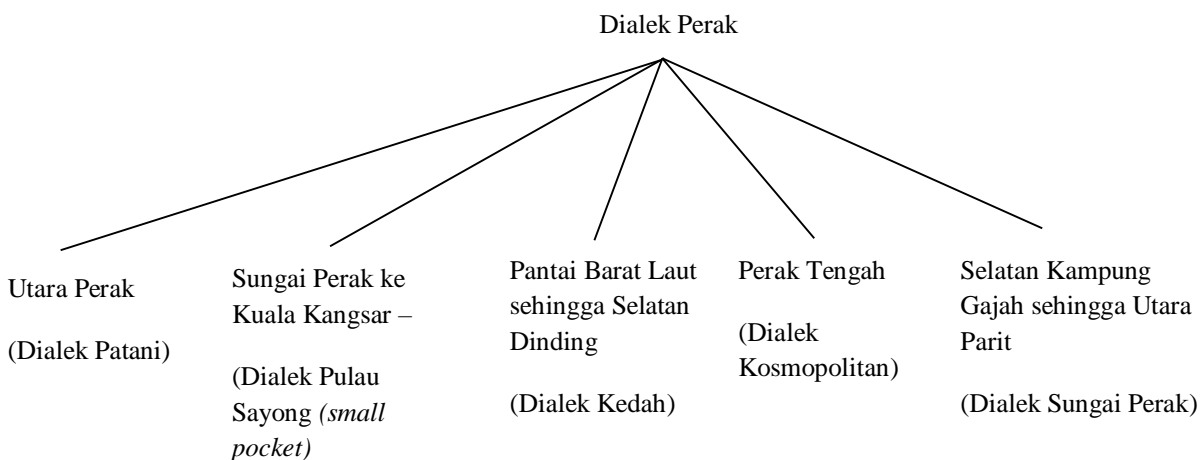
Wilayah Hulu Perak ini menyimpan pelbagai khazanah sejarah dan ketamadunan Melayu yang masyhur suatu ketika dahulu. Menurut Roslelawati Abdullah (2017), daerah Hulu Perak sangat luas, iaitu bermula dari Selatan Negeri Patani hingga ke Kuala Temong. Menjelang kurun ke-18 sebahagian besar daripada daerah Hulu Perak adalah di bawah pemerintahan negeri Reman yang diasaskan oleh seorang kerabat diraja Patani, iaitu Tuan Nik Tok Leh yang juga dikenali

sebagai Tuan Mansor. Melalui Collins (1999) beliau juga ada membincangkan catatan Maxwell (1882) tentang pedalaman Hulu Perak.

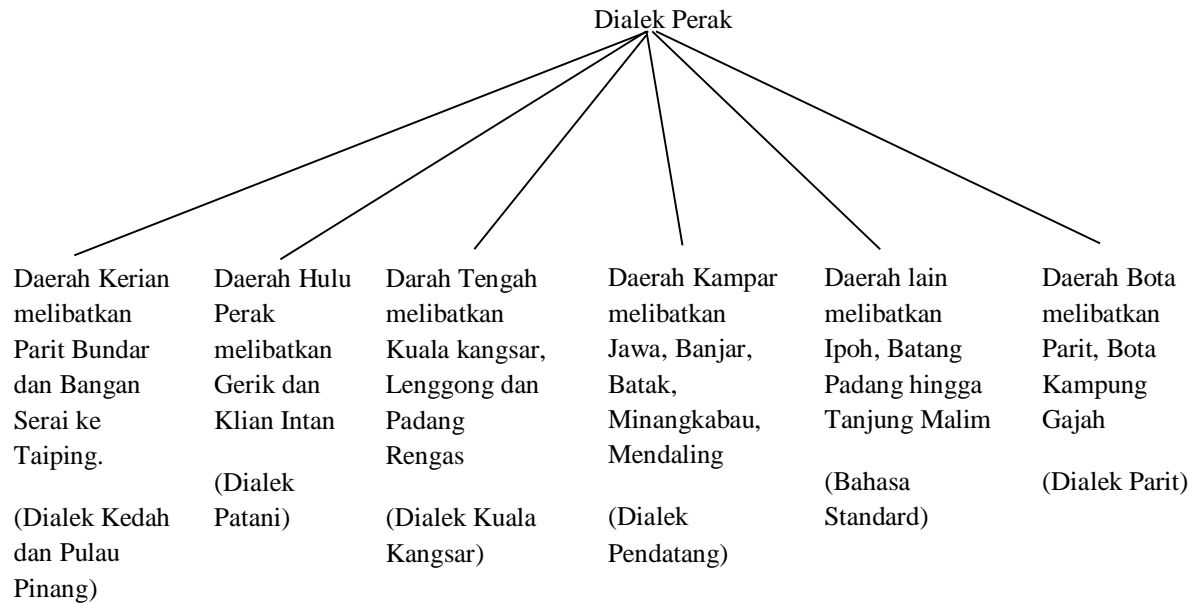
Bertitik tolak daripada ini, Collins, (1999) menyatakan “sudah lama terdapat faktor selain lembangan sungai yang menentukan wilayah politik yang bergabung dalam sesuatu negeri. Dalam hal Semenanjung Melayu biasanya politik penjajahan yang menentukan sempadan negeri yang tidak menuruti aliran sungai” (p. 77). Oleh hal yang demikian, kajian ini memperlihatkan hubungan persempadanan wilayah HPU dengan dialek Patani HPU berlandaskan kajian linguistik bandingan sejarawi.

Ulasan kosa ilmu kajian lepas

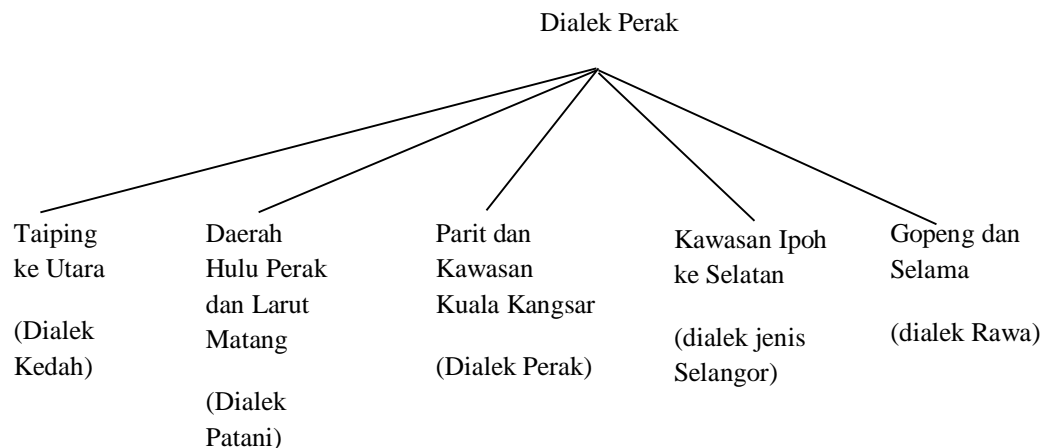
Terdapat banyak kajian tentang dialek Perak telah dilaksanakan. Asmah (2015), Ismail Hussein (1973) dan Collins (1999) merupakan pengkaji yang mengkaji pengelompokan dialek di Malaysia secara umum. Manakala Harun (1983) melakukan kajian pengelompokan dialek Perak secara khusus. Kajian ini keseluruhannya membincangkan variasi dialek yang wujud dalam sesebuah dialek negeri. Untuk perbincangan ini, fokusnya adalah dialek Perak. Analisis kajian berkaitan penghuraian perbezaan bunyi iaitu berkaitan ciri-ciri fonologi. Walau bagaimanapun, kesemua kajian ini mempunyai perbezaan pendapat berkaitan pengelompokan subdialek di Perak. Berikut diringkaskan dalam Rajah 1 hingga 3 bentuk rajah pohon pengelompokan dialek Perak yang telah dilakukan oleh pengkaji ini.

Rajah 1. Ubahsuai rajah pohon pengelompokan dialek Perak Ismail Hussien (1973).

Rajah 2. Ubah suai rajah pohon pengelompokan dialek Perak oleh Harun Mat Piah (1983).

Rajah 3. Ubah suai rajah pohon pengelompokan dialek Perak oleh Asmah (2015).

Berbeza pula dengan Collins (1999), beliau menghuraikan pengelompokan dialek di Perak melalui pemaparan peta. Berdasarkan peta yang dipamerkan, Collins (1999) menyimpulkan di Perak sahaja, mempunyai tidak kurang dari empat dialek Melayu, iaitu terdiri daripada dialek Kedah, dialek Patani, dialek Sungai Perak, dan dialek Semenanjung Selatan.

Seterusnya kajian berkaitan dialek geografi Perak. Banyak kajian geografi yang telah dilakukan di Hulu Perak (Nur Habibah, 2014; Norhashimah, 2015; Siti Noraini et. al, 2017), manakala kajian dialek geografi di Kuala Kangsar oleh Rohani (1986), kajian dialek geografi hilir Perak oleh Mohamad Firdaus et. al (2020) dan kajian dialek geografi Perak secara umum oleh Nuwairi (2003). Kesemua kajian geografi ini menganalisis pendeskripsian fonologi dan leksikal terhadap varian yang hadir di kawasan tumpuan kajian dan sedikit sebanyak menerangkan kedudukan geografi kawasan kajian. Kajian geografi Rohani (1986), Nur Habibah (2014) dan Mohamad Firdaus et. al (2020) merupakan kajian penerapan lakaran peta secara impresionistik,

yang melihat perbezaan dialektal varian. Berbeza kajian Norhashimah (2015) dan Siti Noraini et.al (2017) yang menggunakan teknologi GIS. Kajian mereka didapati lebih menyeluruh dalam menjelaskan penyebaran dialek yang berlaku disebabkan faktor rucah secara digital.

Seterusnya, kajian-kajian fonem dan fonologi yang dilakukan kebanyakannya fokus kepada dialek Melayu Perak asli. Pendeskripsian fonem dan fonologi bagi subdialek-subdialek lain di Perak tidak diberikan tumpuan yang sewajarnya. Buktinya dapat dilihat dalam kajian-kajian pengkaji lepas seperti Abu Bakar Hamid (1962), Raja Mukhtaruddin (1986), Asmah (2015), Harun Mat Piah (1983), dan Zaharani (1991). Kesemua pengkaji ini menjadikan kawasan yang menuturkan dialek Perak asli sebagai fokus kawasan kajian mereka. Jadual 1 adalah perincian atau pendeskripsian fonem yang dilakukan oleh pengkaji dalam dialek Perak asli.

Jadual 1. Pendeskripsian fonem dialek Perak pengkaji-pengkaji lepas.

Pengkaji	Deskripsi Fonem	Bilangan fonem	Kawasan kajian
Abu Bakar Hamid (1962)	[p, b, t, d, k, g, m, n, ɲ, ŋ, s, h, z, l, r, w, y, f, v, ʧ, j]	21 konsonan	Ipoh
	[a, e, u, o, i]	5 vokal	
Raja Mukhtaruddin (1986)	[p, b, t, d, k, g, ʔ, ʧ, j, s, z, ɣ, h, m, n, ɲ, ŋ, l, w, y]	20 konsonan	Perak Selatan
	[i, e, ε, a, α, o, ə, u, ə, ɜ]	10 vokal	
	[oi]	1 diftong	
Harun Mat Piah (1983)	[p, b, t, d, k, g, ʔ, ʧ, j, s, z, ɣ, h, m, n, ɲ, ŋ, l, w, y]	20 konsonan	Rawa
	[i, e, ε, a, α, o, ə, u, ə]	9 vokal	
Asmah (2015)	[p, b, t, d, k, g, q, m, n, ŋ, ɲ, s, R, h, c, j, r, l, w, y]	20 konsonan	Parit
	[i, e, ê, a, o, ô, u]	7 vokal	
	[oy] dan [aw]	2 diftong	
Zaharani Ahmad (1991)	[p, b, t, d, k, g, s, h, c, j, m, n, ɲ, ŋ, l, ʁ, w, y]	18 konsonan	Bota
	[i, ε, a, ə, u, ə]	6 vokal	

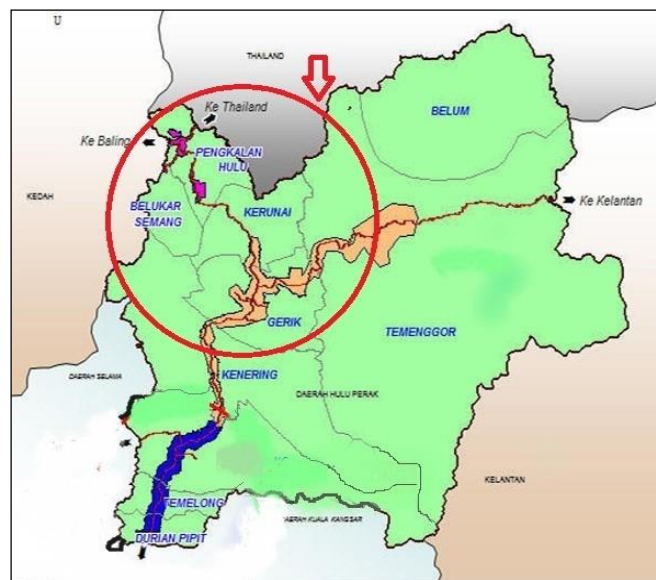
Merujuk Jadual 1, sangat jelas identifikasi tentang dialek asli Perak yang telah dilakukan oleh pengkaji lepas. Keadaan seperti inilah wajar diusahakan pada subdialek lain di Perak, terutamanya di HPU. Tujuannya untuk penyerlahan identiti DHPU di samping menjadi penyumbang kepada bidang linguistik sejarawi untuk melakukan rekonstruksi dalaman. Seterusnya dapat melakukan pengelompokan semula dialek Perak dengan lebih jitu.

Hasil daripada perincian sorotan kajian lepas, didapati kurangnya pendekatan pengkajian dialek secara diakronik. Menurut Ajid Che Kob (2006), penelitian dialek tidak semestinya terhenti setakat melakukan deskripsi, memetakan dan menentukan kawasan sesuatu dialek seperti yang telah dibincangkan dalam sorotan kajian di atas, tetapi boleh diperluaskan untuk mencakupi aspek

diakronik seperti melakukan rekonstruksi dialek purba. Justeru, perlunya kajian yang menjurus kepada pembinaan semula dialek HPU (DHPU), agar usaha yang dilakukan ini dapat menelusuri sejarah DHPU.

Metodologi kajian

Kaedah kajian yang digunakan dalam kajian ini adalah, kaedah kepustakaan dan kaedah lapangan. Kajian ini menerapkan kajian kualitatif yang menggunakan pendekatan analisis linguistik bandingan sejarawi. Terdapat dua kawasan besar di Hulu Perak dijadikan titik kawasan kajian untuk pengumpulan data, iaitu Pengkalan Hulu dan Gerik. Populasi penduduk di dua daerah ini seramai 37 809 (sumber PTD Gerik). Sebanyak sembilan buah kampung dipilih berlandaskan dua prinsip yang disampaikan oleh Collins (1987:23) dalam kajian Dialek Sarawak. Prinsip pertama, pemilihan kampung yang terlibat dalam kajian dibuat berdasarkan pertimbangan geografi seperti pemilihan kawasan kampung di pedalaman yang jauh dari bandar. Prinsip kedua, berpandukan maklumat rakyat setempat (kawasan kampung yang menampakkan kewujudan kelainan varian di daerah ini). Kampung-kampung tersebut adalah Kampung Perah, Gerik (PRH), Kampung Bersia Lama, Gerik (BSLM), Kampung Selarong, Pengkalan Hulu (SLRG), Kampung Air Panas, Pengkalan Hulu (APNS), Kampung Bongor, Gerik (BNGR), Kampung Kuak Hulu, Pengkalan Hulu (KHLU), Kampung Simpang Pulai, Pengkalan Hulu (SPG PLAI), Kampung Padang Kunyit, Gerik (PDG KNYT) dan Kampung Kerunai, Gerik (KRN). Rajah 4 menunjukkan peta kawasan kajian.

Sumber: Ubah suai daripada carian *Google*

Rajah 4. Peta Kawasan Kajian Hulu Perak Utara (HPU)

Pengumpulan data

Pengkaji menyediakan 522 daftar kata. Daftar kata tersebut meliputi komponen semantik iaitu, warna, waktu, bilangan, kekerabatan, kata ganti nama diri, alam persekitaran, haiwan, anggota tubuh badan manusia, dan alat kelengkapan rumah tangga. Daftar kata ini diajukan kepada setiap

sembilan informan yang memenuhi ciri-ciri *Non-mobile, Old, Rural, Female/Male*. (NORF/M) serta alat pertuturan dan pendengaran yang baik. Sembilan informan tersebut mewakili setiap kampung (mewakili varian). Pemilihan informan ini lebih diutamakan kerana adanya maklumat awal (menerusi wakil informan dan tinjauan awal) serta diusulkan oleh ketua kampung masing-masing berdasarkan ciri-ciri yang penulis kehendak. Metode utama dalam kajian ini adalah metode cakap dengan menggunakan teknik-teknik seperti temu bual, rakaman, pemerhatian ikut serta, daftar kata, pengajuan gambar dan catatan. Pengkaji menggunakan teknik pertanyaan langsung dan tidak langsung seperti yang dilakukan oleh Chambers & Trudgill (1990). Data kemudiannya ditranskripsikan menggunakan sistem lambang fonetik antarabangsa (*IPA*).

Pemaparan dan analisis data

Analisis data dilakukan dengan menerapkan tatakaedah ilmu linguistik bandingan sejarawi yang memfokuskan kaedah rekonstruksi dalaman. Kaedah rekonstruksi ini dilakukan berdasarkan kepada kriteria yang disarankan oleh Crowley (2010), iaitu dimulai dengan penentuan kata kognat, melakukan perangkat kesepadanan, penentuan rekerensi fonem, dan akhir sekali penentuan fonem purba. Fonem purba tersebut ditandai dengan asterik (*). Antara simbol-simbol lain yang digunakan dalam kajian rekonstruksi ini ialah, simbol-simbol *IPA*, simbol kurung siku [] untuk mengapit unsur fonetik, kurung miring // untuk mengapit unsur fonem, dan simbol ini '>' bermaksud bentuk berubah menjadi. Analisis yang dilakukan terhadap kehadiran fonem-fonem purba dipersembahkan dalam bentuk jadual.

Dapatan dan perbincangan

Dalam bahagian ini, hasil fonem DHPUP akan dihuraikan berdasarkan kepada rekonstruksi fonem yang dilakukan terhadap sembilan varian HPU. Aspek yang dihuraikan akan menyentuh jumlah inventori dan distribusi fonem DHPUP. Penyebaran fonem DHPUP ini juga akan memperlihatkan keberadaan fonem dan bunyi fonem DHPUP berdasarkan posisinya iaitu posisi awal, tengah dan akhir kata. Fonem purba ditandai (*).

Rekonstruksi Vokal-Vokal DHPUP

Berdasarkan perangkat kesepadanan kosa kata yang dilakukan, didapati DHPUP memiliki 4 buah vokal. Secara tidak langsung, dilihat vokal ini menyamai vokal Melayik Purba (MP) dalam kajian Adeelar (1992). Ringkasnya, paparan vokal ini dapat dilihat dalam Jadual 2.

Jadual 2. Inventori vokal DHPUP.

	Depan	Tengah	Belakang
Tinggi	*i		*u
Separuh Tinggi			
Separuh Rendah		*ə	
Rendah	*a		

a) Rekonstruksi Fonem Vokal Depan Tinggi *i dan Belakang Tinggi *u DHPUP

DHPUP memiliki vokal depan tinggi *i dan belakang tinggi *u yang hadir pada semua posisi kata. Pada suku kata praakhir, *i muncul sebagai [i]. Refleks *i pada posisi suku kata akhir memperlihatkan keragaman, tidak tunggal seperti pada posisi suku kata praakhir. Jadual 3 menunjukkan contoh kehadiran DHPUP *i dalam sembilan varian HPU ini.

Jadual 3. Refleks MP *i kepada DHPUP dalam 9 varian.

Vokal *i	Penyebaran pada posisi	Contoh Refleks MP kepada DHPUP dan dalam 9 varian HPU
*i	Awal kata	MP *ikan ‘ikan’ > DHPUP *ika; PRH ika: ; BNGR, KRN, APNS iken; SLRG ikerj; KHLU ikaŋ; BSLM, PDG KNYT dan SPG PLAI ike
	Suku kata praakhir	MP *ka-iri ‘kiri’ > DHPUP *kiŋiʔ; PRH, APNS, SLRG, KHLU, SPG PLAI kʰiŋiʔ; BSLM, dan BNGR kiŋiʔ; KRN dan PDG KNYT kiriʔ
	Suku kata akhir tertutup	MP *kunit ‘kuning’ > DHPUP *kuniŋ; PRH kune ŋ; BNGR, KRN dan BSLM kunin; KHLU, APNS, SLRG, PDG KNYT, dan SPG PLAI kuniŋ MP *keniŋ ‘kening’ > DHPUP *keniŋ; PRH, BSLM, APNS, KRN kənin; SLRG kəneŋ, KHLU, PDG KNYT, BNGR dan SPG PLAI kəniŋ
	Suku kata akhir terbuka	MP *hari ‘hari’ > DHPUP *haŋi; PRH, BSLM, SLRG, BNGR, KHLU, PDG KYT, APNS, KRN dan SPG PLAI haŋiʔ.

Seterusnya vokal belakang tinggi *u pada posisi awal kata, suku kata praakhir, suku kata akhir tertutup dan akhir kata. Refleks *u pada posisi suku kata akhir tertutup memperlihatkan beberapa bentuk yang berbeza. Misalnya [u], [ɔʷ] dan [o]. Jadual 4 menunjukkan contoh refleks DHPUP *u.

Jadual 4. Refleks MP *u kepada DHPUP dalam 9 varian,

Vokal *u	Penyebaran pada posisi	Contoh Refleks MP kepada DHPUP dalam 9 varian
*u	Awal kata	MP *uləŋ ‘ular’ > DHPUP *ula; PRH, KRN, SLRG, APNS, KHLU, PDG KNYT, dan SPG PLAI ula: ; BNGR dan BSLM ulə.
	Suku kata praakhir	MP *m/u(n)taḥ ‘muntah’ > DHPUP *mutaḥ; PRH, KRN, SLRG, dan BSLM mutaḥ; APNS, KHLU, PDG KNYT, BNGR dan SPG PLAI mutaḥ.
	Suku kata akhir tertutup	MP *pərut ‘perut’ > DHPUP *pəŋuʔ; SLRG, APNS, KHLU dan BNGR pəŋoʔ; BSLM dan SPG PLAI pəŋoʔ; PRH pəŋɔʷʔ; PDG KYT dan KRN pərot
	Akhir kata	MP *malu ‘malu’ > DHPUP *malu; PDG KNYT, BSLM, SLRNG, APNS, KHLU, PRH, BNGR, KRN dan SPG PLAI maluʷ.

b) Rekonstruksi Fonem Vokal Depan Rendah DHPUP *a.

Vokal depan rendah DHPUP *a hadir pada semua posisi kata. Konsonan yang mengikuti fonem /a/ pada posisi ini mempengaruhi perubahan bunyi yang berlaku dalam varian-varian di HPU. Refleks DHPUP *a > MP*a boleh dilihat dalam Jadual 5.

Jadual 5. Refleks MP *a kepada DHPUP dan 9 varian.

Vokal *a	Penyebaran pada posisi	Contoh Refleks MP kepada DHPUP dalam 9 varian
*a	Awal kata	MP *akaŋ ‘akar’ > DHPUP *aka; SPG PLAI, APNS, SLRG, KRN, KHLU, BNGR, PDG KNYT, BSLM, dan PRH aka:
	Suku kata praakhir	MP *bakaŋ ‘bakar’ > DHPUP *baka ; SPG PLAI, APNS, SLRG, KRN, KHLU, BNGR, PDG KNYT, BSLM, dan PRH baka: .
	Suku kata akhir tertutup	MP*bərat ‘berat’ > DHPUP *bəŋat; SPG PLAI, APNS, SLRG, KRN, KHLU, BNGR, PDG KNYT, BSLM, dan PRH bəŋaʔ MP *m/asak/tanak ‘masak’ > DHPUP *masak; PRH, KRN, dan BSLM masəʔ; SLRG, APNS, KHLU, PDG KNYT, BNGR dan SPG PLAI masaʔ.
	Akhir kata	MP* muka> DHPUP * muka; BSLM, BNGR, KRN, dan PRH mukə; KHLU, SLRG, PDG KNYT, APNS, dan SPG PLAI muka.

c) Rekonstruksi Fonem Vokal Tengah Separuh Rendah DHPUP *ə.

Seterusnya, vokal tengah separuh rendah DHPUP *ə hanya hadir pada posisi suku kata praakhir dalam semua varian HPU. Vokal DHPUP *ə merupakan warisan secara langsung daripada MP *ə. Berikut dipaparkan contoh refleks DHPUP *ə dalam Jadual 6.

Jadual 6. Refleks MP *ə kepada DHPUP dalam 9 varian.

Vokal *ə	Penyebaran pada posisi	Contoh Refleks MP kepada DHPUP dalam 9 varian
*ə	Suku kata praakhir	MP *dəkat ‘dekat’ > DHPUP *dəkat; SPG PLAI, KHLU, SLRG, APNS, KRN, PDG KNYT, BNGR, BSLM, dan PRH dəkaʔ

Rekonstruksi konsonan-konsonan DHPUP

Berdasarkan perangkat kesepadanan kosa kata yang dilakukan didapati DHPUP memiliki 18 buah konsonan sebagaimana dalam Jadual 7.

Jadual 7. Inventori Konsonan DHPUP.

		Bilabial	Dental	Alveolar	Palatal	Velar	Glotal
Plosif	Tbs.	*p		*t		*k	
	Bs	*b		*d		*g	
Nasal	Bs.	*m		*n	*ɲ	*ŋ	
	Frikatif	Bs.				*ʎ	
Afrikat	Tbs.			*s			*h
	Bs.				*tʃ *dʒ		
Lateral	Bs.			*l			
Separuh vokal	Bs.	*w			*y		

a) Rekonstruksi Konsonan Letupan Tidak Bersuara DHPUP.

Konsonan letupan dua bibir tidak bersuara *p hadir pada semua posisi kata, begitu juga dengan konsonan gigi gusi tidak bersuara *t. Disebabkan penyebarannya yang sedemikian, ia boleh direkonstruksikan. Hasil rekonstruksi menunjukkan DHPUP *p dan *t merupakan refleks secara langsung daripada konsonan bahasa purba yang lebih tinggi tahapnya, iaitu MP *p dan *t. Refleks DHPUP *p dan *t dalam varian HPU adalah seperti dalam Jadual 8.

Jadual 8. Refleks MP *p dan *t kepada DHPUP dalam 9 varian.

Konsonan letupan	Penyebaran pada posisi	Contoh Refleks MP kepada DHPUP dalam 9 varian
*p	Awal kata	MP *pərut ‘perut’ > DHPUP *pəʋuʔ; KHLU, APNS, SLRG dan BNGR pəʋoʔ; BSLM dan SPG PLAI pʋoʔ; PRH pəʋəʔ; PDG KYT dan KRN pərot
	Tengah kata/Antarvokal	MP *api ‘api’ > DHPUP *api; PRH, KRN, SLRG, APNS, KLHU, PDG KYT, BNGR, BSLM dan SPG PLAI apiʋ
	Akhir kata	MP *hatəp ‘atap’ > DHPUP *hatap; SPG PLAI, SLRG, APNS, KHLU, BNGR, BSLM dan PRH hataʔ; PDG KNYT dan KRN hatap
*t	Awal kata	MP *tajem ‘tajam’ > DHPUP *tadzəŋ; SPG PLAI, BSLM dan PRH tadzɛ; SLRG dan KRN tadzɛŋ; BNGR, PDG KYT dan KHLU tadzəŋ; APNS tadzɛn.
	Tengah kata/Antarvokal	MP *m/ati ‘mati’ > DHPUP *mati; APNS, KRN, SLRG, PRH, KLHU, PDG KYT, BSLM, BNGR dan SPG PLAI matiʋ
	Akhir kata	MP *pərut ‘perut’ > DHPUP *pəʋut; KHLU, APNS, SLRG dan BNGR pəʋoʔ; SPG PLAI dan BSLM pʋoʔ; PRH pəʋəʔ; PDG KYT dan KRN pərot

Seterusnya konsonan letupan langit lembut *k. Konsonan ini hadir pada semua posisi kata. Konsonan /k/ direkonstruksikan pada tahap DHPUP sebagai *k memperlihatkan kesepadanan yang teratur pada posisi awal kata dan antarvokal *k muncul sebagai [k], manakala di akhir kata *k muncul sebagai [ʔ]. Konsonan DHPUP *k adalah warisan langsung daripada MP *k dan refleks DHPUP *k dalam varian HPU adalah seperti Jadual 9.

Jadual 9. Refleks MP *k kepada DHPUP dalam 9 varian.

Konsonan letupan	Penyebaran pada posisi	Contoh Refleks MP kepada DHPUP dalam 9 varian
*k	Awal kata	MP *kuliʔ ‘kulit’ > DHPUP *kuliʔ; PRH kuleʋʔ; BSLM dan APNS kuleʔ; SLRG kuleʔ; BNGR, KHLU, PDG KYT, KRN dan SPG PLAI kuliʔ
	Tengah kata/Antarvokal	MP *ikan ‘ikan’ > DHPUP *ika; PRH ika: ; BNGR, KRN, APNS iken; SLRG ikeŋ; KHLU ikaŋ; BSLM, PDG KNYT dan SPG PLAI ike
	Akhir kata	MP *ləmək ‘lemak’ > DHPUP *ləmək; KRN, PRH, BSLM, BNGR dan SPG PLAI ləməʔ; SLRG lʔmoʔ; PDG KNYT, KHLU, APNS ləmaʔ

b) Rekonstruksi Konsonan Letupan Bersuara DHPUP.

DHPUP memiliki tiga buah konsonan letupan bersuara iaitu *b, *d dan *g yang direkonstruksikan hanya pada posisi awal kata dan antar vokal, dan memperlihatkan kesepadanan yang teratur. Maka ketiga-tiga konsonan ini dianggap sebagai fonem DHPUP. Kemunculan konsonan tersebut dalam DHPUP merupakan refleks secara langsung daripada MP *b, *d, dan *g. Kehadirannya dalam sembilan varian yang dibandingkan adalah seperti dalam Jadual 10.

Jadual 10. Refleks MP *b, *d, dan *g kepada DHPUP dalam 9 varian.

Konsonan letupan	Penyebaran pada posisi	Contoh Refleks MP kepada DHPUP dalam 9 varian
*b	Awal kata	MP *buruŋ ‘burung’ > DHPUP *buʋuŋ; PRH, KRN, SLRG, APNS, KHLU, PDG KNYT, BNGR, BSLM dan SPG PLAI buʋoŋ
	Tengah kata/Antarvokal	MP *rambuʔ ‘rambut’ > DHPUP *ʋambuʔ; PRH, APNS, dan BNGR ʋamboʔ; KRN, SLRG, KHLU, SPG PLAI, ʋaboʔ; BSLM dan PDG KNYT ʋamboʔ
*d	Awal kata	MP *deŋəʔ ‘dengar’ > DHPUP *dəŋə; PRH, KRN, SLRG, APNS, KLHU, PDG KYT, BNGR, BSLM dan SPG PLAI dəŋə:
	Tengah kata/Antarvokal	MP *hiduŋ ‘hidung’ > DHPUP *iduŋ; PRH, KRN, SLRG, APNS, KLHU, PDG KYT, BNGR, BSLM dan SPG PLAI idoŋ
*g	Awal kata	MP *guruʔ ‘guruh’ > DHPUP *guʋuʔ; PRH, KRN, SLRG, APNS, KLHU, PDG KYT, BNGR, BSLM dan SPG PLAI guʋoh
	Tengah kata/Antarvokal	MP *gigi ‘gigi’ > DHPUP *gigi; PRH, KRN, SLRG, APNS, KLHU, PDG KYT, BNGR, BSLM dan SPG PLAI gigiʔ

c) Rekonstruksi konsonan geseran DHPUP.

DHPUP memiliki tiga buah konsonan geseran iaitu geseran alveolar *s, geseran velar *ʋ dan geseran glotis *h. Konsonan geseran alveolar *s ini hanya muncul pada awal dan antarvokal sahaja. Walau bagaimanapun, setelah penelitian dibuat, DHPUP *s sebenarnya muncul pada posisi akhir kata, namun ia muncul sebagai geseran glotis [h]. Namun, bagi varian SLRG, APNS dan BNGR, *s pada posisi akhir kata akan muncul sebagai [ç]. Refleks DHPUP *s dalam varian HPU adalah seperti dalam Jadual 11.

Jadual 11. Refleks MP *s kepada DHPUP dalam 9 varian.

Konsonan geseran	Penyebaran pada posisi	Contoh Refleks MP kepada DHPUP dalam 9 varian
*s	Awal kata	MP *səmpit ‘sempit’ > DHPUP *səpit; KRN dan APNS dan BSLM səpiʔ; PDG KNYT, BNGR dan SPG PLAI səpeʔ; SLRG sʔpiʔ; KHLU dan PRH kətʃiʔ
	Tengah kata/Antarvokal	MP *pusət ‘pusat’ > DHPUP *pusat; PRH, KRN, SLRG, APNS, KLHU, PDG KYT, BNGR, BSLM dan SPG PLAI pusaʔ
	Akhir kata	MP *panas ‘panas’ > DHPUP *panah; PRH, KRN dan PDG KNYT panah; SLRG, APNS, BNGR panaç, KHLU dan SPG PLAI paneh; BSLM panəh

Seterusnya ialah konsonan geseran velar bersuara /ŷ/. Berdasarkan kesepadanan bunyi yang teratur pada posisi awal kata dan suku kata praakhir dalam semua varian yang dikaji, maka fonem /ŷ/ boleh direkonstruksikan sebagai fonem purba DHPUP *ŷ. Jadual 12 adalah contoh refleks DHPUP *ŷ.

Jadual 12. Refleks MP *ŷ kepada DHPUP dalam 9 varian.

Konsonan geseran	Penyebaran pada posisi	Contoh Refleks MP kepada DHPUP dalam 9 varian
*ŷ	Awal kata	MP *ŷumah ‘rumah’ > DHPU *ŷumah; PRH, KRN, SLRG, dan BNGR ŷumoh; APNS, KHLU, dan PDG KNYT, ŷumah; BSLM ŷomoh; SPG PLAI umah.
	Tengah kata/Antarvokal	MP *pərah ‘perah’ > DHPU *pəŷah; PRH dan BNGR pəyoh; KRN pəroh; SLRG, APNS dan BSLM pəyoh; KHLU dan SPG PLAI pəyah; PDG KNYT pərah.

Konsonan geseran yang terakhir ialah konsonan DHPUP *h. Disebabkan adanya kesepadanan bunyi yang teratur dalam semua varian yang dikaji, membolehkannya direkonstruksikan pada semua posisi. Contoh-contoh refleks DHPUP *h yang dimaksudkan dipaparkan dalam Jadual 13.

Jadual 13. Refleks MP *h kepada DHPUP dalam 9 varian.

Konsonan geseran	Penyebaran pada posisi	Contoh Refleks MP kepada DHPUP dalam 9 varian
*h	Awal kata	MP *hatəp ‘atap’ > DHPUP *hatap; PRH, SLRG, APNS, KHLU, BNGR, BSLM dan SPG PLAI hataʔ; KRN dan PDG KNYT hatap.
	Tengah kata/Antarvokal	MP *jahat ‘jahat’ > DHPUP *dʒahat; PRH, KRN, SLRG, APNS, KHLU, PDG KNYT, BNGR, BSLM dan SPG PLAI dʒahaʔ.
	Akhir Kata	MP *pərah ‘perah’ > DHPU *pəŷah; PRH dan BNGR pəyoh; KRN pəroh; SLRG, APNS dan BSLM pəyoh; KHLU dan SPG PLAI pəyah; PDG KNYT pərah.

d) Rekonstruksi Konsonan Letusan DHPUP.

DHPU memiliki dua konsonan letusan, iaitu *dʒ dan *tʃ. Kedua konsonan ini direkonstruksikan pada dua posisi kata, iaitu pada posisi awal kata dan posisi antarvokal. Jadual 14 menunjukkan kehadiran DHPU konsonan *dʒ dan DHPU konsonan *tʃ dalam sembilan varian di HPU.

Jadual 14. Refleks MP *dʒ, dan *tʃ kepada DHPUP dalam 9 varian.

Konsonan letusan	Penyebaran pada posisi	Contoh Refleks MP kepada DHPUP dalam 9 varian
*dʒ	Awal kata	MP *jatuh ‘jatuh’ > DHPUP *dʒatuh; PRH, KRN, SLRG, APNS, KHLU, PDG KNYT, BNGR, BSLM dan SPG PLAI dʒatoh
	Tengah kata/Antarvokal	MP *hijaw ‘hijau’ > DHPUP *hidʒa; PRH, SLRG, BNGR dan BSLM idʒo; KRN, KHLU, APNS, dan PDG KNYT hidʒo; SPG PLAI idʒa
*tʃ	Awal kata	MP *cabut ‘cabut’ > DHPUP *tʃabut; PRH, APNS dan BNGR tʃaboʔ; KRN, SLRNG, KHLU dan PDG KNYT tʃabuʔ; BSLM dan SPG PLAI tʃaboʔ
	Tengah kata/Antarvokal	MP *caciŋ ‘cacing’ > DHPUP *tʃatʃiŋ; PRH, KRN, KHLU, BNGR dan SPG PLAI tʃatʃiŋ; SLRG, APNS, PDG KYT dan BSLM tʃatʃeŋ

e) Rekonstruksi Konsonan Nasal DHPUP

DHPUP memiliki empat buah konsonan nasal, iaitu yang terdiri daripada *m, *n, *ŋ dan *ɲ. Tiga buah konsonan nasal purba *m, *n, dan *ŋ ini hadir pada dua posisi kata, iaitu pada awal kata dan antarvokal, berbeza dengan konsonan purba *ɲ dilihat hadir pada kesemua posisi kata, iaitu awal, antarvokal dan akhir kata. Jadual 15 adalah contohnya.

Jadual 15. Refleks MP *m, *n, *ŋ dan *ɲ kepada DHPUP dan 9 varian.

Konsonan nasal	Penyebaran pada posisi	Contoh Refleks MP kepada DHPUP dalam 9 varian
*m	Awal kata	MP *ma-iʋah ‘merah’ > DHPUP *miʋah; PRH, SLRG, BNGR, BSLM dan SPG PLAI meʋoh; KRN dan PDG KNYT merah; APNS dan KHLU meʋah
	Tengah kata/Antarvokal	MP *rumah ‘rumah’ > DHPUP *ʋumah; PRH, KRN, SLRG, dan BNGR ʋumoh; APNS, KHLU, dan PDG KNYT, ʋumah; BSLM ʋomoh; SPG PLAI umah.
*n	Awal kata	MP *nipis ‘nipsis’ > DHPUP *nipih; PRH *nipeh; KRN, KHLU nipeh; SLRG, APNS dan BNGR nipiç; PDG KYT, BSLM nipih; SPG PLAI tipuh
	Tengah kata/Antarvokal	MP *anak ‘anak’ > DHPUP *anak; PRH, KRN, dan BSLM anoʔ; SLRG, APNS, KHLU, PDG KNYT, BNGR anaʔ; SPG PLAI aneʔ.
*ŋ	Awal kata	MP *ŋamuk ‘nyamuk’ > DHPUP *ŋamuʔ; PRH, APNS dan BGR ŋamuʔ; KRN, SLRG, KHLU, PDG KNYT, ŋamoʔ; BSLM dan SPG PLAI ŋamuʔ
	Tengah kata/Antarvokal	MP *aŋiŋ ‘anjing’ > DHPUP *haŋiŋ; PRH haŋeʋŋ; BNGR aŋeʋŋ; APNS dan BSLM haŋeŋ; KRN, SLRG, KHLU, PDG KNYT dan SPG PLAI haŋiŋ
*ɲ	Awal kata	MP *ŋaŋa(?) ‘nganga’ > DHPUP *ŋaŋa; PRH, SLRG, BSLM dan SPG PLAI ŋaŋo; KRN, APNS, KHLU, PDG KNYT dan BNGR ŋaŋa
	Tengah kata/Antarvokal	MP *taŋan ‘tangan’ > DHPUP *taŋan; PRH, BSLM dan SPG PLAI taŋe; APNS, BGR dan KRN taŋen; SLRG taŋeŋ; KHLU dan PDG KNYT taŋaŋ;
	Akhir kata	MP *hiduŋ ‘hidung’ > DHPUP *iduŋ; PRH, KRN, APNS, SLRG, KHLU, PDG KYT, BNGR, BSLM dan SPG PLAI idonŋ

f) Rekonstruksi Konsonan Lateral DHPUP

DHPU memiliki hanya satu konsonan lateral sisian gigi gusi bersuara iaitu DHPU *l. Konsonan DHPU *l didapati hadir pada posisi awal dan tengah kata sahaja. Jadual 16 menunjukkan rekonstruksi yang dilakukan.

Jadual 16. Refleks MP *l kepada DHPU dalam 9 varian.

Konsonan lateral	Penyebaran pada posisi	Contoh Refleks MP kepada DHPU dalam 9 varian
*l	Awal kata	MP *ludah ‘ludah’ > DHPUP *ludah; BNGR dan PRH ludoh; KRN, SLRG, dan BSLM ludoh; KHLU, APNS, PDG KNYT dan SPG PLAI ludah.
	Tengah kata/Antarvokal	MP *mulut ‘mulut’ > DHPUP *mulut; KRN, PRH, SLRG, APNS, KHLU, PDG KNYT, BSLM, BNGR dan SPG PLAI mulo?

g) Rekonstruksi Konsonan Separuh Vokal DHPUP

DHPUP memiliki dua konsonan separuh vokal, iaitu konsonan separuh vokal dua bibir *w dan konsonan separuh vokal langit keras *j. Kedua-dua fonem ini hanya hadir pada posisi antarvokal atau tengah kata sahaja. Berikut adalah contoh refleks konsonan separuh vokal *j dan *w.

Jadual 17. Refleks MP *w, dan *j kepada DHPUP dalam 9 varian.

Konsonan separuh vokal	Penyebaran pada posisi	Contoh Refleks MP kepada DHPU dalam 9 varian
*w	Tengah kata/ Antarvokal	MP *a(w)an ‘awan’ > DHPU *awa; PRH awa-awan; KRN, SLRG dan APNS, awen; KHLU dan BNGR awaŋ; PDG KNYT dan SPG PLAI awe; BSLM awa.
*j	Tengah kata/Antarvokal	MP *kaju ‘kayu’ > DHPU *kaju ^w ; PRH, KRN, SLRG, APNS, KHL U, PDG KNYT, BNGR, BSLM dan SPG PLAI kaju ^w

Perbincangan

Hasil perincian terhadap kajian lepas, maka timbullah kajian dialek HPU ini yang menggunakan pendekatan linguistik bandingan sejarawi. Terdapat dua tema besar yang dibawa dalam perbincangan ini. Pertamanya adalah berkaitan dapatan kajian. Dapatan kajian ini memberikan dimensi yang berlainan, jika ingin dibandingkan dengan kajian-kajian sedia ada. Keduanya adalah menghuraikan beberapa kesan persempadanan terhadap dialek di HPU.

Isu pertama, dapatan kajian ini berbeza dengan kajian-kajian yang telah dihuraikan dalam bahagian ulasan kosa ilmu. Jika diambil kira pada faktor kajian bahasa, kajian lepas lebih menggunakan pendekatan sinkronik dalam melihat varian yang hadir dalam kawasan kajian. Berbeza dengan kajian linguistik bandingan sejarawi ini, pendekatannya adalah meliputi diakronik, yakni dapat menghasilkan hipotesis fonem purba dialek HPU. Bukan setakat itu sahaja, pendekatan ini juga mampu melihat taburan keruangan fonem purba dialek HPU dalam sembilan varian yang dikaji. Di samping itu, kajian ini dapat melihat hubungan jauh dekat antara sembilan

varian tersebut dengan dialek HPU purba yang terhasil. Buktinya, hasil rekonstruksi fonem vokal dan konsonan yang dilakukan dalam data di atas, mendapati varian KHLU, SPG PLAI, SLRG dan APNS antara yang paling jelas mempunyai hubungan yang rapat dengan DHPUP. Hasil rekonstruksi yang dipaparkan dalam setiap jadual, menunjukkan keempat-empat varian ini memiliki taburan fonem konsonan purba/-ŋ/ di akhir kata secara konsisten. Begitu juga dengan vokal depan tinggi purba *u. Jika varian lain bersilih ganti dengan alofon [o], namun dalam empat varian ini fonem purba /u/ lebih dominan kehadirannya. Keadaan ini tidak menghairankan kerana keempat varian ini dituturkan oleh masyarakat kampung di pedalaman Pengkalan Hulu. Ini akan dibincangkan pada kesan persempadanan.

Keadaan ini berbeza dengan kajian lepas, terutamanya yang melibatkan keruangan varian, misalnya kajian GIS oleh Norhashimah (2015) dan Siti Noraini et.al (2017), kajian geografi Rohani (1986), Nur Habibah (2014), dan Mohamad Firdaus et.al (2020). Kajian ini lebih kepada menghuraikan perbezaan antara varian berdasarkan 'kata' atau 'leksikal' dan kemudiannya menonjolkan perbezaan varian tersebut dengan melakukan plot di atas peta. Pendekatan ini tidak menyerlahkan hubungan jauh dekat antara varian, kerana tiada dasar untuk dibandingkan.

Isu kedua adalah berkaitan kesan persempadanan. Dalam hal dialek Perak, adanya dialek Perak yang berfokuskan di sepanjang Sungai Perak (dialek Perak asli) dan dialek lain (dialek pendatang) menunjukkan sejarah yang berbeza dengan kenyataan persempadanan, kerana mengandungi aspek-aspek politik dan sosial (Collins, 1999). Jika ditinjau semula, dialek HPU sememangnya mempunyai sejarah berkaitan pertikaian persempadanan Reman-Perak. Menurut Mohd Zamberi (1993), pemerintahan kerajaan Reman di Hulu Perak telah bermula seawal 1786. Jadi, sememangnya daerah-daerah purba telah wujud dan mempunyai sedikit persamaan dengan sempadan yang memisahkan ciri-ciri dialek Perak kini. Jadi, Menurut Collins (1999), persebaran dialek sesuatu bahasa berhubung kait dengan faktor-faktor sosial purba, bukan dengan bentuk sistem politik kini. Faktor-faktor sosial purba yang dimaksudkan adalah keadaan masyarakat ketika sebelum termeterainya Perjanjian Bangkok 1909. Sebelum termeterainya Perjanjian Bangkok 1909, kawasan kajian iaitu HPU merupakan kawasan di bawah pemerintahan Kerajaan Reman, yakni sebahagian daripada pemerintahan Patani. Ini bermakna, masyarakat di HPU sememangnya penduduk Melayu Patani asal yang membuka perkampungan di HPU. Cuma kini, hanya dipisahkan oleh tembok persempadanan politik yang wujud sekarang di antara Malaysia – Thailand. Seperti yang dimaklumkan sebelum ini, varian KHLU,SPG PLAI, SLRG dan APNS merupakan perkampungan yang menuturkan dialek Patani yang mempunyai hubungan yang lebih akrab dengan DHPUP berdasarkan ciri retensi fonem purba yang wujud. Keadaan ini tidak menghairankan kerana faktor geografi keempat-empat kampung ini adalah di pedalaman daerah Pengkalan Hulu, iaitu berhampiran dengan selatan Thailand. Selain itu juga, hubungan kekeluargaan mereka masih akrab walaupun dipisahkan oleh tembok persempadanan Malaysia-Thailand. Buktinya, adanya keistimewaan 'pas sempadan' yang membolehkan masyarakat Patani Malaysia-Thailand ini, berulang-alik di antara kedua negara ini.

Oleh itu, tidak hairanlah keempat-empat varian ini masih banyak mengekalkan dialek Purba HPU sehingga kini. Tuntasnya penelitian berdasarkan konsep negeri atau persempadanan akan menyingkap sejarah purba bahasa dan bangsa Melayu pada masa kini. Benarlah kesannya persempadanan negeri yang wujud di Malaysia kini tidak dapat digunakan sebagai landasan penelitian sejarah dialek Melayu, tetapi mempunyai hubung kait dengan faktor-faktor sosial purba.

Kesimpulan

Secara keseluruhannya, makalah ini telah membincangkan rekonstruksi fonem purba DHPUP terhadap kesemua sembilan varian HPU iaitu PRH, KRN, SLRG, APNS, KHLU, PDG KNYT, BNGR, BSLM dan SPG PLAI. Analisis rekonstruksi yang dilakukan menunjukkan bahawa DHPUP hanya memiliki empat fonem vokal purba, iaitu *i, *u, *a dan *ə. Manakala konsonan DHPUP memiliki 18 buah konsonan purba yang terdiri daripada *p, *b, *t, *d, *k, *g, *s, *h, *ʋ, *m, *n, *ɲ, *ŋ, *tʃ, *dʒ, *l, *w, dan *y.

Begitulah hasil tinjauan berdasarkan ilmu linguistik bandingan terhadap dialek HPU. Varian yang mempunyai hubungan akrab dengan dialek HPU purba (DHPUP) secara kasarnya adalah varian KHLU, SPG PLAI, SLRG dan APNS. Hubungan dialek HPU dengan persempadanan politik masa kini telah memperlihatkan bahawa wujudnya hubungan kait dengan faktor-faktor sosial purba. Faktor purba yang dimaksudkan adalah seperti pembukaan kampung Melayu di HPU sebelum termeterai Perjanjian Bangkok 1909 dan hubungan masyarakat yang terjalin sejak daripada zaman pemerintahan Kerajaan Reman antara penyumbang kepada penelitian sejarah dialek HPU yang ada pada masa kini. Benarlah kajian-kajian sebelum ini menyatakan bahawa dialek pendatang di Hulu Perak mempunyai perbezaannya yang tersendiri jika ingin dibezakan dengan dialek pendatang lain di Perak. 'Polisi kerajaan kolonial' juga dapat dimanfaatkan untuk penelitian linguistik. Bukan prasejarah yang dapat diteliti, namun perkembangan dialek atau bahasa dalam masyarakat kini.

Rujukan

- Abu Bakar Hamid. (1962). Sedikit Mengenai Fonologi Dialek Perak. *Dewan Bahasa*, 5, 263-257.
- Abdul Halim Nasir. (1977). *Sejarah Perak: siri pertama*. Kuala Lumpur: Jabatan Muzium Negara.
- Adeelar, K. A. (1992). *Proto-Malayic: The Reconstructions of Phonology and Parts of Its Morphology and Lexical*. Pacific Linguistic, Series C-119. Canberra: The Australia National University.
- Asmah Haji Omar. (2015). *Susur Galur Bahasa Melayu*. Edisi ke-2. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Ajid Che Kob. (2006). Dialektologi. *Dlm.* Zulkifley Hamid et al., (pynt.), *Linguistik Melayu* (pp.127-141). Bangi UKM.
- Chambers, J. K., & Trudgill, P. (1990). *Dialektologi*. Terj. Annuar Ayob. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Collins, J. T. (1983). *Dialek Ulu Terengganu*. Monograf 8, Fakulti Sains Kemasyarakatan dan Kemanusiaan, UKM. Bangi: Penerbit UKM.
- Collins, J. T (1987). *Dialek Melayu Sarawak*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Collins, J. T (1999). Negeri dan Bahasa: Sempadan Politik, Sempadan Linguistik. *Dlm.* Wan Hashim Wan Teh & Daniel Perret (pynt.), *Di Sekitar Konsep Negeri*. Kementerian Kebudayaan & Pelancongan Malaysia. ATMA UKM dengan kerjasama Kedutaan Besar Perancis di Malaysia.
- Crowley, T. (2010). *An Introduction to Historical Linguistics*. Auckland: Oxford University Press.

- Harun Mat Piah. (1983). Dialek Perak: Satu Tinjauan Ringkas. *Kertas Kerja Bengkel Kepimpinan & Pengajian Kebudayaan*. Jabatan Kebudayaan Belia & Sukan Negeri Perak (pp. 20-23). Ipoh, Perak.
- Ismail Hussein. (1973). Malay Dialects in Peninsular. *Nusantara*, 3, 63-79.
- Maxwell, Wiliam Edward. (1882). A Journey on foot to the Patani Frontier in 1876, being a journal kept during an expedition undertaken to capture Datoh Maharaja Lela of Perak. *JMBRAS*, (9), 1-67.
- Mohamad Firdaus Azaharuddin, Shahidi A. Hamid & Rahim Aman. (2020). *Pemetaan variasi Fonologi dan Leksikal dialek Hilir Perak*. Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Mohd. Zamberi A. Malek. (1993). *Umat Islam Patani: Sejarah dan Politik*. Shah Alam: HIZBI.
- Nuwairi, (2003). Dialek: Taburannya di Negeri Perak daripada Perspektif Dialektologi. *Jurnal Pengajian Melayu*. (13), 88-99.
- Nur Habibah. (2014). *Dialektologi Geografi Hulu Perak Utara: Perbandingan Fonologi dan Leksikal*. Tesis Ijazah Sarjana. Jabatan Pengajian Melayu, Kesusasteraan dan Kebudayaan Melayu. Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia
- Nor Hashimah Jalaluddin. (2015). Penyebaran Dialek Patani di Perak: Analisis Geolinguistik. *Jurnal Antarabangsa Dunia Melayu*, 8(2), 310-330.
- Raja Mukhtaruddin. (1986). *Dialek Perak*. Ipoh: Yayasan Perak.
- Rohani Mohd. Yusof. (1986). *Subdialek Kuala Kangsar: Satu Kajian Perbandingan Fonologi*. Tesis Sarjana, Jabatan Pengajian Melayu, Universiti Malaya.
- Roslelawati Abdullah. (2017). Industri Bijih Timah. *Dlm. Mohamad Rashid Pakri & Nik Haslinda Nik Hussain (pnyt.) Klian Intan Perlombongan Bijih Timah dan Perkembangan Sosioekonomi*, hlm. 8-23. Pulau Pinang: Universiti Sains Malaysia.
- Siti Noraini Hamzah, Norhashimah & Zaharani. (2017). Migrasi masyarakat luar dan pengaruh dialek di Perak: Analisis Geolinguistik. *Jurnal Bahasa*, 17(1), 1-34.
- Zaharani Ahmad. (1991). *The Phonology and Morphology of Perak Dialect*. Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia.